

به نام خدا

تفکر انتقادی در عرصه تعلیم و تربیت اسلامی

مولفان :

عادل انصارمقدم

سمیرا جمال پور

مهسا جمال پور

لیلا جمال پور

انتشارات ارسطو

(سازمان چاپ و نشر ایران - ۱۴۰۳)

نسخه الکترونیکی این اثر در سایت سازمان چاپ و نشر ایران و اپلیکیشن کتاب رسان موجود می باشد

chaponashr.ir

سرشناسه: انصارمقدم، عادل، ۱۳۶۶
عنوان و نام پدیدآور: تفکر انتقادی در عرصه تعلیم و تربیت اسلامی / مولفان عادل انصارمقدم، سمیرا جمال پور، مهسا جمال پور، لیلا جمال پور.
مشخصات نشر: انتشارات ارسطو (سازمان چاپ و نشر ایران)، ۱۴۰۳.
مشخصات ظاهری: ۱۱۲ ص.
شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۴۰۸-۳۴۴-۹
وضعیت فهرست نویسی: فیبا
موضوع: تفکر انتقادی - تعلیم و تربیت اسلامی
شناسه افزوده: جمال پور، سمیرا، ۱۳۶۵
شناسه افزوده: جمال پور، مهسا، ۱۳۷۴
شناسه افزوده: جمال پور، لیلا، ۱۳۷۰
رده بندی کنگره: PN۲۱۴۹
رده بندی دیویی: ۸۰۹/۲۰۹
شماره کتابشناسی ملی: ۹۴۹۳۸۵۹
اطلاعات رکورد کتابشناسی: فیبا

نام کتاب: تفکر انتقادی در عرصه تعلیم و تربیت اسلامی
مولفان: عادل انصارمقدم - سمیرا جمال پور - مهسا جمال پور - لیلا جمال پور
ناشر: انتشارات ارسطو (سازمان چاپ و نشر ایران)
صفحه آرای، تنظیم و طرح جلد: پروانه مهاجر
تیراژ: ۱۰۰۰ جلد
نوبت چاپ: اول - ۱۴۰۳
چاپ: زبرجد
قیمت: ۱۱۲۰۰۰ تومان
فروش نسخه الکترونیکی - کتاب‌رسان:
<https://chaponashr.ir/ketabresan>
شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۴۰۸-۳۴۴-۹
تلفن مرکز پخش: ۰۹۱۲۰۲۳۹۲۵۵
www.chaponashr.ir

فهرست

۱۱.....	پیشگفتار
۱۳.....	مقدمه
۱۵.....	فصل اول: کلیات
۱۵.....	تعریف تفکر انتقادی
۱۵.....	ویژگی‌های تفکر انتقادی
۱۷.....	کاربرد تفکر انتقادی در زندگی روزمره
۱۷.....	ارتباط تفکر انتقادی با تعلیم و تربیت اسلامی
۱۷.....	نقش تفکر انتقادی در جهان معاصر
۱۸.....	جایگاه تفکر انتقادی در اسلام
۱۹.....	روش‌های تقویت تفکر انتقادی در نظام آموزشی اسلامی
۱۹.....	موانع فرهنگی و اجتماعی در تقویت تفکر انتقادی
۲۰.....	اهمیت پرورش تفکر انتقادی در نظام تعلیم و تربیت اسلامی
۲۰.....	نقش معلمان و مربیان در تقویت تفکر انتقادی
۲۱.....	تفکر انتقادی در سیره و سنت ائمه معصومین (ع)
۲۱.....	موانع فرهنگی در برابر تفکر انتقادی
۲۲.....	ارتباط تفکر انتقادی و اجتهاد در اسلام
۲۲.....	ضرورت تربیت تفکر انتقادی در کودکان و نوجوانان
۲۳.....	روش‌های عملی برای تقویت تفکر انتقادی در کودکان و نوجوانان
۲۳.....	چالش‌های تقویت تفکر انتقادی در جوامع اسلامی
۲۴.....	ضرورت تفکر انتقادی برای رشد علمی

۲۶	.....	جلوگیری از جمود فکری و تعصبات بی جا
۲۶	.....	ضرورت تفکر انتقادی برای رشد علمی
۲۷	.....	ضرورت تفکر انتقادی برای رشد اجتماعی
۲۸	.....	نقش تفکر انتقادی در اصلاح دینی و فرهنگی
۲۹	.....	نقش تفکر انتقادی در توسعه فرهنگی و تمدنی
۳۰	.....	تأکید اسلام بر تفکر و تعقل
۳۰	.....	هدف از کتاب
۳۰	.....	دلایل تدوین کتاب
۳۳	.....	فصل دوم: مبانی تفکر انتقادی
۳۳	.....	تاریخچه تفکر انتقادی
۳۳	.....	آغاز تفکر انتقادی در فلسفه یونان باستان
۳۳	.....	تفکر انتقادی در دوران میانه و تأثیرات اسلامی
۳۴	.....	توسعه تفکر انتقادی در دوران رنسانس و روش‌های علمی
۳۴	.....	تفکر انتقادی در دوران مدرن و معاصر
۳۵	.....	آغاز تفکر انتقادی در فلسفه یونان باستان
۳۵	.....	تفکر انتقادی در دوران میانه و تأثیرات اسلامی
۳۵	.....	توسعه تفکر انتقادی در دوران رنسانس و روش‌های علمی
۳۶	.....	تفکر انتقادی در دوران مدرن و معاصر
۳۶	.....	نقش تفکر انتقادی در معاصر و کاربردهای آن
۳۷	.....	چالش‌ها و فرصت‌ها در پرورش تفکر انتقادی
۳۸	.....	ویژگی‌های تفکر انتقادی
۳۸	.....	تحلیل

۳۸	ارزیابی
۳۹	نتیجه‌گیری بر اساس دلایل منطقی
۳۹	تفکر نقادانه و استنباط
۴۰	بازنگری و انعطاف‌پذیری
۴۰	توانایی شناخت پیش‌داوری‌ها و تعصبات
۴۱	تفکر انتقادی در آموزه‌های اسلامی
۴۲	بررسی تطبیقی تفکر انتقادی با دیگر مفاهیم اسلامی
۴۳	کاربرد تفکر انتقادی در فقه و اصول فقه
۴۴	بررسی نقش تفکر انتقادی در تطور علوم اسلامی
۴۵	گسترش بحث تفکر انتقادی در تاریخ اسلام
۴۷	بحث‌های مقایسه‌ای با سایر ادیان و فرهنگ‌ها
۴۹	فصل سوم: تعلیم و تربیت اسلامی
۴۹	تعریف تعلیم و تربیت اسلامی
۴۹	ابعاد تعلیم و تربیت
۵۰	تعامل علم و ایمان
۵۱	اخلاق فردی
۵۱	اخلاق اجتماعی
۵۱	مسئولیت‌پذیری اجتماعی
۵۱	عدالت‌خواهی و مشارکت اجتماعی
۵۲	ارتباط با خداوند
۵۲	تقوا و پرهیزکاری
۵۳	محبت و عشق به دیگران

۵۳	.....	شکرگزاری و قدردانی
۵۴	.....	اهداف تعلیم و تربیت
۵۴	.....	تقرب به خداوند و شناخت توحید
۵۴	.....	پرورش اخلاق اسلامی
۵۵	.....	تشویق به تفکر و تدبیر
۵۵	.....	گسترش علوم در خدمت بشریت
۵۶	.....	پرورش اجتماعی و مسئولیت‌پذیری
۵۶	.....	تعهد به عدالت اجتماعی
۵۶	.....	تقویت همبستگی اجتماعی و مشارکت در امور خیر
۵۶	.....	پرورش هویت دینی و فرهنگی
۵۶	.....	حفظ ارزش‌های اسلامی در مواجهه با چالش‌های فرهنگی
۵۷	.....	روش‌های تعلیم و تربیت اسلامی
۵۷	.....	الگودهی از والدین و معلمان
۵۸	.....	تشویق به اعمال نیک
۵۸	.....	گفت‌وگو برای فهم بهتر مسائل دینی
۵۹	.....	تذکر دوستانه و محبت‌آمیز
۵۹	.....	نقش نصیحت در اصلاح رفتار
۶۰	.....	نقش عبادت در تربیت معنوی
۶۰	.....	تزکیه نفس و پرورش روح
۶۰	.....	تأثیر خطابه بر رفتار اجتماعی
۶۱	.....	اهمیت عمل به آموخته‌ها
۶۱	.....	تجربه عملی در زندگی روزمره

۶۲	تقویت قوه تخیل و خلاقیت .....
۶۲	رابطه تعلیم و تربیت اسلامی با تفکر انتقادی .....
۶۲	نقش تعلیم و تربیت اسلامی در تقویت تفکر انتقادی .....
۶۴	ابزارهای تربیتی اسلامی برای تقویت تفکر انتقادی .....
۶۹	فصل چهارم: تفکر انتقادی در متون اسلامی .....
۷۲	آموزه‌های قرآن در زمینه تفکر انتقادی .....
۷۷	فصل پنجم: روش‌های تقویت تفکر انتقادی در تعلیم و تربیت .....
۷۷	روش‌های تقویت تفکر انتقادی در تعلیم و تربیت اسلامی .....
۷۷	گفت‌وگو و مناظره .....
۷۷	روش‌های تحقیق محور .....
۷۸	تربیت براساس پرسشگری .....
۷۸	بررسی چندوجهی مسائل .....
۷۹	نقش معلمان و مربیان در ایجاد فضای آزاد فکری .....
۷۹	استفاده از فناوری‌های نوین و منابع مختلف .....
۷۹	ارزیابی و تحلیل موضوعات از دیدگاه‌های مختلف در تعلیم و تربیت اسلامی .....
۸۱	تفکر انتقادی در تمدن‌های غربی .....
۸۲	تفکر انتقادی در یونان باستان .....
۸۲	تفکر انتقادی در دوران رنسانس و مدرن .....
۸۳	تأثیرات تفکر انتقادی بر علوم اجتماعی و سیاست .....
۸۳	تفکر انتقادی و فلسفه‌های معاصر .....
۸۴	تفکر انتقادی و علوم اجتماعی .....
۸۵	فصل ششم: چالش‌ها و فرصت‌ها در تقویت تفکر انتقادی در جوامع اسلامی .....

- ۸۵..... موانع فرهنگی و اجتماعی
- ۸۵..... پذیرش بی‌چون‌وچرا و اتکا به مرجعیت‌های فکری
- ۸۵..... نگرش‌های محافظه‌کارانه و ترس از تغییر
- ۸۶..... نقش خانواده و تربیت اجتماعی
- ۸۶..... ساختارهای آموزشی سنتی و تأکید بر حفظ و تکرار
- ۸۷..... ترس از پیامدهای اجتماعی و سیاسی
- ۸۷..... استفاده از فناوری‌های نوین و روش‌های جدید آموزشی برای تقویت تفکر انتقادی
- ۸۷..... فناوری اطلاعات و ارتباطات
- ۸۷..... آموزش‌های مجازی و یادگیری تعاملی
- ۸۸..... پلتفرم‌های یادگیری مبتنی بر تحقیق
- ۸۸..... استفاده از روش‌های مبتنی بر یادگیری مسئله‌محور
- ۸۸..... نقش رسانه‌های نوین در ترویج تفکر انتقادی
- ۸۸..... استفاده از شبیه‌سازی‌های کامپیوتری و واقعیت مجازی
- ۸۹..... تشویق به یادگیری خودجوش و پروژه‌های تحقیقاتی مستقل
- ۸۹..... افزایش دسترسی به دوره‌های آنلاین و آموزش از راه دور
- ۹۰..... آموزش مهارت‌های تفکر انتقادی از طریق بازی‌های آموزشی
- ۹۴..... تجربه‌های موفق از کشورهای اسلامی در تقویت تفکر انتقادی
- ۹۴..... ایران
- ۹۴..... ترکیه
- ۹۴..... مالزی
- ۹۴..... مقایسه با نمونه‌های بین‌المللی
- ۹۵..... چالش‌ها مقاومت فرهنگی

فرصت‌ها استفاده از فناوری‌های نوین.....	۹۶
همکاری بین‌المللی.....	۹۶
اصلاحات آموزشی.....	۹۶
تحلیل و ارزیابی مطالعات موردی.....	۹۶
تحلیل نقاط قوت.....	۹۷
نوآوری در روش‌های آموزشی.....	۹۷
استفاده از فناوری‌های نوین.....	۹۷
تبادل تجربیات بین‌المللی.....	۹۷
تحلیل نقاط ضعف.....	۹۷
مقاومت فرهنگی و سنتی.....	۹۷
محدودیت‌های مالی و منابع.....	۹۸
ساختارهای آموزشی سنتی.....	۹۸
پیشنهادات برای بهبود.....	۹۸
پذیرش و ترویج نوآوری‌های آموزشی.....	۹۸
تقویت زیرساخت‌ها و منابع.....	۹۸
اصلاح ساختارهای آموزشی و برنامه‌های درسی.....	۹۸
اصلاح ساختارهای آموزشی و برنامه‌های درسی برای تقویت تفکر انتقادی.....	۹۹
برنامه‌های آموزشی برای معلمان.....	۱۰۰
حمایت از توسعه حرفه‌ای معلمان.....	۱۰۰
برنامه‌های آزمایشی و پایلوت.....	۱۰۰
ارزیابی مستمر و بازخورد.....	۱۰۰
فصل هفتم: نتیجه‌گیری.....	۱۰۱

- ۱۰۱ ..... جمع‌بندی مطالب کتاب
- ۱۰۱ ..... اهمیت نهادینه‌سازی تفکر انتقادی در آموزش اسلامی
- ۱۰۲ ..... آینده تعلیم و تربیت اسلامی و نیاز به تفکر انتقادی در دنیای معاصر
- ۱۰۵..... منابع و ماخذ**
- ۱۰۵ ..... منابع فارسی
- ۱۰۹ ..... منابع انگلیسی

پیشگفتار

در عصر حاضر، دنیای پیچیده و متغیر نیازمند توانایی‌های فکری و تحلیلی است که بتوانند به‌طور مؤثری به چالش‌ها و فرصت‌های جدید پاسخ دهند. تفکر انتقادی، به‌عنوان یکی از ابزارهای کلیدی در تحلیل و ارزیابی مسائل، در این زمینه نقش برجسته‌ای ایفا می‌کند. این مهارت، که شامل توانایی تحلیل منطقی، ارزیابی مستدل و استنتاج دقیق است، در فرآیندهای یادگیری و تربیت اهمیت ویژه‌ای دارد.

تعلیم و تربیت اسلامی، با پایه‌گذاری اصول اخلاقی و دینی قوی، به‌دنبال پرورش افرادی است که توانایی‌های علمی و عملی خود را با اصول اسلامی همسو کنند. با این حال، برای تحقق این هدف، توجه به تفکر انتقادی به‌عنوان یکی از ارکان اساسی آموزش و تربیت ضروری است. تفکر انتقادی می‌تواند به افراد کمک کند تا مفاهیم دینی را به‌طور عمیق‌تر درک کنند و به تحلیل و بررسی مسائل علمی و اجتماعی بپردازند.

این کتاب با هدف بررسی و تحلیل نقش تفکر انتقادی در تعلیم و تربیت اسلامی تدوین شده است. در این راستا، تلاش شده تا ارتباط میان تفکر انتقادی و تعلیم و تربیت اسلامی به‌طور جامع و مفصل مورد بررسی قرار گیرد. همچنین، به بررسی ابزارها و روش‌های تربیتی اسلامی که می‌توانند به تقویت تفکر انتقادی کمک کنند، پرداخته شده است.

نویسندگان این کتاب امیدوارند که مطالب ارائه‌شده به دانش‌آموزان، طلاب، پژوهشگران و متخصصان آموزش و تربیت اسلامی کمک کند تا با بهره‌برداری از مفاهیم و روش‌های مطرح‌شده، توانمندی‌های تفکر انتقادی را در سیستم‌های آموزشی اسلامی تقویت نمایند. همچنین، این کتاب می‌تواند منبعی مفید برای تحلیل و بررسی راهکارهای مؤثر در راستای ارتقاء کیفیت آموزش و تربیت اسلامی باشد.

امید است که این اثر، با ارائه تحلیل‌های دقیق و پیشنهادات عملی، به نهادینه‌سازی تفکر انتقادی در تعلیم و تربیت اسلامی کمک کرده و موجب ارتقاء سطح علمی و تربیتی در جوامع اسلامی شود.

با آرزوی موفقیت برای همه پژوهشگران و فعالان عرصه تعلیم و تربیت اسلامی،

مقدمه

تفکر انتقادی، به‌عنوان یکی از بنیادی‌ترین مهارت‌های شناختی، نقش کلیدی در فرآیندهای یادگیری و تحلیل دارد. این مهارت، که به توانایی تحلیل، ارزیابی و تفکر منطقی در مورد مسائل مختلف اشاره دارد، در دنیای معاصر با پیچیدگی‌های فراوان و چالش‌های بی‌شمار، اهمیت ویژه‌ای یافته است. در این راستا، در نظام‌های آموزشی، به‌ویژه در تعلیم و تربیت اسلامی، توجه به تفکر انتقادی به‌عنوان یک اصل بنیادین می‌تواند به رشد و توسعه فردی و اجتماعی کمک کند.

کتاب حاضر با عنوان «تفکر انتقادی در عرصه تعلیم و تربیت اسلامی» به بررسی و تحلیل نقش و اهمیت تفکر انتقادی در چارچوب تعلیم و تربیت اسلامی پرداخته است. هدف اصلی این کتاب، ارائه یک فهم جامع از نحوه تأثیرگذاری تفکر انتقادی بر فرآیندهای آموزشی و تربیتی اسلامی و نیز شناسایی راهکارهایی برای تقویت این مهارت در میان طلاب و دانش‌آموزان است.

در این کتاب، ابتدا به تعریف و توضیح مفهوم تفکر انتقادی پرداخته شده و اهمیت آن در دنیای معاصر مورد بررسی قرار گرفته است. سپس، مبانی تفکر انتقادی و ارتباط آن با تعلیم و تربیت اسلامی تحلیل شده است. در ادامه، به بررسی ابزارهای تربیتی اسلامی و روش‌های تقویت تفکر انتقادی در نظام‌های آموزشی اسلامی پرداخته شده است. همچنین، چالش‌ها و فرصت‌های تقویت تفکر انتقادی در جوامع اسلامی و نقش حوزه‌های علمیه و دانشگاه‌ها در این زمینه مورد تحلیل قرار گرفته است.

با توجه به تحولات سریع علمی، فناوری و اجتماعی، نهادینه‌سازی تفکر انتقادی در نظام‌های آموزشی اسلامی به‌عنوان یکی از اصول اساسی تربیت اسلامی اهمیت زیادی دارد. این کتاب امیدوار است که با ارائه تحلیل‌ها و پیشنهادات مفید، گامی مؤثر در ارتقاء کیفیت آموزش و تربیت اسلامی و تقویت مهارت‌های تفکر انتقادی بردارد.

فصل اول: کلیات

تعریف تفکر انتقادی

تفکر انتقادی یکی از مهارت‌های مهم فکری است که در دنیای معاصر به‌طور فزاینده‌ای مورد توجه قرار گرفته است. به‌طور کلی، تفکر انتقادی به معنای توانایی بررسی و ارزیابی منظم و مستدل داده‌ها و اطلاعات است که منجر به قضاوت منطقی و قابل دفاع می‌شود (Paul & Elder, 2014).

در این زمینه، ریچارد پل و لیندا الدر بیان می‌کنند که تفکر انتقادی شامل مهارت‌هایی همچون تجزیه و تحلیل، استدلال، و بررسی شواهد است که از باورهای کورکورانه و نظرات بدون پایه دوری می‌کند. (Paul & Elder, 2014).

ویژگی‌های تفکر انتقادی

۱- تحلیل و ارزیابی

تحلیل و ارزیابی اطلاعات، یکی از ویژگی‌های مهم تفکر انتقادی است. فرد باید بتواند اطلاعات را به دقت تجزیه و تحلیل کرده و جوانب مختلف یک مسئله را بررسی کند. جودیت هالپرن معتقد است که فرد با استفاده از این مهارت می‌تواند مغالطه‌ها و تعصباتی که در استدلال‌ها وجود دارند را شناسایی کرده و از آن‌ها دوری کند. (Halpern, 2013).

۲. استدلال منطقی

استدلال منطقی به معنای استفاده از شواهد قابل اعتماد برای حمایت از نتیجه‌گیری‌ها است. فرد باید بتواند استدلال‌های خود را بر اساس داده‌ها و شواهد معتبر ارائه دهد. جان دیویی، فیلسوف و متفکر برجسته آمریکایی، بیان می‌کند که استدلال منطقی فرد را از پذیرش اطلاعات نادرست یا ناقص دور می‌کند و او را به سمت تحلیل دقیق و عمیق‌تر هدایت می‌کند (Dewey, 1910).